

**O‘QUV FAOLIYATI JARAYONIDA BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIDA
TANQIDIY VA MANTIQUIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH**

Eshmanova Nodira Nazarkulovna

Boshlangich talim oqituvchisi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Kidirbayeva Dilnoza Maxsetovna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti talabasi

Annotatsiya

Mazkur maqolada o‘quv faoliyati jarayonida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida tanqidiy va mantiqiy fikrlashni rivojlantirishning pedagogik ahamiyati tahlil qilinadi. Zamonaviy ta‘lim tizimida o‘quvchilarning faqat tayyor bilimlarni o‘zlashtirishi emas, balki mustaqil fikrlashi, muammoli vaziyatlarni tahlil qilishi hamda asosli xulosalar chiqarishi muhim pedagogik vazifa hisoblanadi. Maqolada boshlang‘ich ta‘lim jarayonida tanqidiy va mantiqiy tafakkurni shakllantirishga xizmat qiluvchi metodik yondashuvlar, interfaol ta‘lim texnologiyalari hamda muammoli o‘qitish usullarining samaradorligi yoritiladi. Shuningdek, o‘quvchilarning fikrlash jarayonini faollashtirishda savol-javob, tahlil, taqqoslash, umumlashtirish va muammoli topshiriqlardan foydalanishning pedagogik imkoniyatlari asoslab beriladi. Tadqiqotda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining yosh xususiyatlari, psixologik rivojlanish bosqichlari hamda ularning bilish faoliyatini tashkil etish jarayonida o‘qituvchining roli muhim omil sifatida ko‘rib chiqiladi. Maqola natijalariga ko‘ra, o‘quv faoliyatini tanqidiy va mantiqiy fikrlashni rivojlantirishga yo‘naltirish o‘quvchilarning intellektual faolligini oshiradi, mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalarini shakllantiradi hamda bilimlarni ongli ravishda o‘zlashtirishga yordam beradi.

Kalit so‘zlar

tanqidiy fikrlash, mantiqiy tafakkur, boshlang‘ich ta‘lim, o‘quv faoliyati, pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar, muammoli ta‘lim, mustaqil fikrlash, bilish faoliyati, pedagogik yondashuv.

Kirish

Zamonaviy ta‘lim tizimining asosiy vazifalaridan biri o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, tahlil qilish va asosli xulosalar chiqarish ko‘nikmalarini shakllantirishdan iboratdir. Ayniqsa, boshlang‘ich ta‘lim bosqichida o‘quvchilarning intellektual rivojlanishi uchun zarur bo‘lgan tanqidiy va mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Chunki aynan shu davrda bolalarning tafakkur jarayoni faol shakllanadi, ular atrof-muhitni anglashga, hodisa va jarayonlar o‘rtasidagi bog‘liqliklarni tushunishga harakat qiladilar. Shu sababli

boshlang'ich ta'lim jarayonini tashkil etishda o'quvchilarning fikrlash faoliyatini rivojlantirishga yo'naltirilgan pedagogik yondashuvlar muhim ahamiyat kasb etadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida tanqidiy fikrlashni shakllantirish ularni ma'lumotlarni tahlil qilishga, turli fikrlarni solishtirishga, muammoli vaziyatlarni mustaqil baholashga va asosli qarorlar qabul qilishga o'rgatadi. Tanqidiy fikrlash jarayonida o'quvchi berilgan ma'lumotlarni shunchaki qabul qilibgina qolmay, balki ularning mohiyatini tushunishga, sabab-oqibat munosabatlarini aniqlashga va o'z fikrini asoslashga harakat qiladi. Bu esa o'quvchilarning bilimlarni chuqurroq o'zlashtirishiga, ularning intellektual salohiyati rivojlanishiga hamda ta'lim jarayonida faol ishtirok etishiga yordam beradi.

Mantiqiy fikrlash esa o'quvchilarning tafakkur jarayonini izchil, tartibli va asoslangan shaklda amalga oshirishiga xizmat qiladi. Mantiqiy fikrlash rivojlangan o'quvchi hodisalar o'rtasidagi bog'liqliklarni aniqlash, umumlashtirish, taqqoslash, tasniflash va xulosa chiqarish kabi fikrlash amallarini samarali bajaradi. Boshlang'ich ta'lim jarayonida aynan shu fikrlash amallarini shakllantirish orqali o'quvchilarning bilish faoliyatini faollashtirish mumkin.

Bugungi kunda ta'lim tizimida o'quvchilarning fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish uchun turli zamonaviy pedagogik texnologiyalar keng qo'llanilmoqda. Interfaol metodlar, muammoli o'qitish, loyiha asosida ta'lim berish, munozara usullari va tahliliy topshiriqlar o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirishda muhim vosita hisoblanadi. Bunday metodlar o'quvchilarni faqat tayyor bilimlarni o'zlashtirishga emas, balki bilimlarni izlab topish, tahlil qilish va amaliyotda qo'llashga undaydi.

Boshlang'ich ta'lim muassasalarida o'quv faoliyatini samarali tashkil etish o'qituvchidan yuqori pedagogik mahoratni talab etadi. O'qituvchi o'quvchilarning yosh xususiyatlarini, ularning psixologik rivojlanish darajasini va bilish imkoniyatlarini hisobga olgan holda ta'lim jarayonini tashkil etishi zarur. Shu bilan birga, o'quvchilarda mustaqil fikrlash muhitini yaratish, savol-javob, tahlil va muhokama jarayonlarini tashkil etish orqali ularning tanqidiy va mantiqiy tafakkurini rivojlantirish mumkin.

Ta'lim jarayonida o'quvchilarning fikrlash faoliyatini rivojlantirish nafaqat ularning bilim darajasini oshiradi, balki kelajakda mustaqil hayotga tayyorlashda ham muhim omil hisoblanadi. Tanqidiy va mantiqiy fikrlashga ega bo'lgan shaxs turli vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qila oladi, muammolarni samarali hal etadi hamda jamiyat hayotida faol ishtirok etadi. Shu sababli boshlang'ich ta'lim jarayonida tanqidiy va mantiqiy fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan metodik yondashuvlarni o'rganish va amaliyotga joriy etish dolzarb pedagogik masalalardan biri hisoblanadi.

Asosiy qism

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida tanqidiy va mantiqiy fikrlashni rivojlantirish ta'lim samaradorligini oshirishning muhim shartlaridan biri hisoblanadi. Chunki

boshlang'ich ta'lim bosqichida o'quvchining bilim olishga bo'lgan munosabati, fikrlash usuli va bilish faoliyatining asosiy yo'nalishlari shakllanadi. Ushbu davrda tashkil etilgan o'quv faoliyati nafaqat ma'lum bilim, ko'nikma va malakalarni egallashga, balki o'quvchining tafakkurini rivojlantirishga ham xizmat qilishi lozim. Ayniqsa, bugungi tezkor axborot almashinuvi sharoitida o'quvchilarning turli ma'lumotlarni tahlil qilish, taqqoslash, saralash va baholash ko'nikmalariga ega bo'lishi muhim pedagogik zaruratga aylanmoqda.

Tanqidiy fikrlash o'quvchining berilgan ma'lumotni bevosita qabul qilmasdan, uni anglab yetishi, sabab va natijalarni aniqlashi, ishonchligi va mazmunini tahlil qilishi asosida shakllanadi. Boshlang'ich ta'lim amaliyotida bu jarayon savollar bilan ishlash, matn mazmunini tahlil qilish, qahramonlarning xatti-harakatiga baho berish, voqea-hodisalar orasidagi bog'liqlikni aniqlash kabi topshiriqlar orqali amalga oshiriladi. Masalan, o'qilgan matn yuzasidan "Nima uchun?", "Qanday qilib?", "Agar boshqacha bo'lganda nima yuz berardi?" kabi savollarning qo'llanishi o'quvchini chuqurroq mushohada yuritishga undaydi. Bunday topshiriqlar o'quvchida tayyor javobni eslab qolish emas, balki mustaqil xulosa chiqarish ehtiyojini yuzaga keltiradi.

Mantiqiy fikrlash esa o'quvchining predmet va hodisalarni muayyan izchillikda tushunishi, ular o'rtasidagi aloqadorlikni aniqlashi, fikrni dalillar asosida bayon qilishi bilan namoyon bo'ladi. Boshlang'ich sinflarda mantiqiy fikrlashni rivojlantirish uchun taqqoslash, guruhlash, tasniflash, ortiqcha elementni topish, ketma-ketlikni davom ettirish, muammoning yechimini izlash kabi mashq va topshiriqlardan keng foydalanish maqsadga muvofiqdir. Ayniqsa, matematika, ona tili, o'qish savodxonligi va tabiatga oid fanlarda mantiqiy topshiriqlarni tizimli qo'llash o'quvchilarning tafakkurini faol holatga keltiradi. Masalan, matematik masalalarda faqat natijani topish emas, balki yechimga qanday yo'l bilan erishilganini izohlash o'quvchilarda fikr yuritishning mantiqiy ketma-ketligini shakllantiradi.

Boshlang'ich ta'lim jarayonida tanqidiy va mantiqiy fikrlashni rivojlantirishda interfaol metodlar alohida ahamiyatga ega. "Aqliy hujum", "Klaster", "Insert", "Venn diagrammasi", "Baliq skeleti", "BBB" kabi metodlar o'quvchilarni erkin fikr bildirishga, mavjud bilimlarini yangi axborot bilan bog'lashga, tahlil va umumlashtirishga o'rgatadi. Ushbu metodlarning ustun tomoni shundaki, ular o'quvchini passiv tinglovchi emas, balki ta'lim jarayonining faol ishtirokchisiga aylantiradi. Natijada o'quvchilar o'z fikrini aytish, boshqalarning qarashlarini tinglash, dalillarni solishtirish va xulosaga kelish jarayonlarida intellektual jihatdan faollashadi.

Muammoli ta'lim texnologiyasi ham tanqidiy va mantiqiy fikrlashni rivojlantirishning samarali vositalaridan biridir. Muammoli vaziyat yaratish orqali o'quvchilar oldiga tayyor yechimi berilmagan savol yoki topshiriq qo'yiladi. O'quvchi esa ushbu vaziyatda mushohada yuritishga, turli taxminlarni ilgari surishga, mavjud bilimlarini yangi holatda qo'llashga majbur bo'ladi. Bu jarayon ularning fikrlash

mustaqilligini, izlanish faoliyatini va aqliy faolligini kuchaytiradi. Ayniqsa, boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun muammoli vaziyatlar sodda, hayotiy va yosh xususiyatlariga mos bo'lishi zarur. Shundagina ular qiziqish bilan fikr yuritadi va mantiqiy xulosa chiqarishga intiladi.

O'quvchilarda tanqidiy va mantiqiy fikrlashni rivojlantirishda o'qituvchining pedagogik mahorati hal qiluvchi omil hisoblanadi. O'qituvchi dars jarayonida o'quvchilar fikrini rag'batlantirishi, turli nuqtai nazarlarni qo'llab-quvvatlashi, savollarga darhol tayyor javob bermasdan, ularni izlanishga yo'naltirishi kerak. Shuningdek, o'quvchilar tomonidan bildirilgan fikrlarni hurmat bilan qabul qilish, xatolarni tabiiy o'quv jarayonining bir qismi sifatida baholash ham muhimdir. Bunday pedagogik muhit o'quvchilarda erkin fikrlash, o'z mulohazasini asoslash va tahliliy yondashuvni shakllantiradi.

Boshlang'ich ta'limda tanqidiy va mantiqiy fikrlashni baholash masalasi ham muhim ahamiyatga ega. Bu borada faqat test yoki reproduktiv savollar bilan cheklanib qolmasdan, o'quvchining fikr yuritish jarayonini aks ettiruvchi topshiriqlardan foydalanish maqsadga muvofiq. Masalan, matnni davom ettirish, muqobil yechim taklif qilish, taqqoslash asosida izoh berish, dalillash va umumlashtirishga oid vazifalar o'quvchining real fikrlash darajasini aniqlashga yordam beradi. Shunday qilib, o'quv faoliyati jarayonida tanqidiy va mantiqiy fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan metodik ishlar boshlang'ich sinf o'quvchilarining intellektual salohiyatini oshiradi, ularning mustaqil o'rganish kompetensiyalarini shakllantiradi va keyingi ta'lim bosqichlari uchun mustahkam zamin yaratadi.

Xulosa

O'quv faoliyati jarayonida boshlang'ich sinf o'quvchilarida tanqidiy va mantiqiy fikrlashni rivojlantirish zamonaviy pedagogikaning ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki aynan boshlang'ich ta'lim davrida o'quvchining bilish faoliyati, tafakkur uslubi, o'z fikrini ifodalash madaniyati hamda atrof-muhitga ongli munosabati shakllanadi. Ushbu bosqichda tanqidiy va mantiqiy fikrlashni maqsadli rivojlantirish o'quvchilarning faqat fan doirasidagi bilimlarini kengaytiribgina qolmay, balki ularning shaxsiy va intellektual kamolotiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Tadqiqotlar va pedagogik kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, o'quvchilarni mustaqil fikrlashga o'rgatish, ularni savol berishga undash, fikrlarni taqqoslash va tahlil qilishga jalb etish ta'lim sifati va samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Agar dars jarayonida o'quvchi tayyor bilimni faqat qabul qiluvchi subyekt sifatida emas, balki uni anglovchi, qayta ishlovchi va unga nisbatan munosabat bildiruvchi faol ishtirokchi sifatida qatnasha, uning aqliy rivojlanish sur'ati ham yuqori bo'ladi. Shu ma'noda tanqidiy fikrlash o'quvchining bilimga nisbatan faol munosabatini shakllantirsa, mantiqiy fikrlash uning tafakkurini izchil, asosli va tizimli yo'naltiradi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida tanqidiy va mantiqiy fikrlashni rivojlantirishda dars mazmuni, metodlari va tashkiliy shakllar o'zaro uyg'unlikda olib borilishi lozim. Ayniqsa, interfaol metodlar, muammoli vaziyatlar, tahliliy topshiriqlar, ijodiy savollar hamda mantiqiy mashqlar bunday rivojlantiruvchi ta'limni samarali tashkil etishga xizmat qiladi. Dars jarayonida o'quvchilarni muhokamaga jalb qilish, ularning fikrlarini erkin ifodalashiga sharoit yaratish, noto'g'ri javobni jazolash vositasi sifatida emas, balki izlanishga olib boruvchi bosqich sifatida baholash muhim pedagogik shartlardan biridir. Ana shunday muhitda o'quvchi o'z fikrini himoya qilishga, qarama-qarshi mulohazalarni anglashga va dalillarga asoslangan xulosalar chiqarishga o'rganadi.

Shuningdek, tanqidiy va mantiqiy fikrlashni rivojlantirish faqat bitta fan yoki alohida mavzu doirasida emas, balki barcha o'quv predmetlarida tizimli ravishda amalga oshirilishi zarur. Ona tili va o'qish savodxonligi darslarida matn tahlili va mazmuniy xulosalar chiqarish, matematika darslarida yechim izchilligini asoslash, tabiatshunoslik mashg'ulotlarida kuzatish va sabab-oqibat bog'liqligini aniqlash kabi faoliyatlar bu jarayonning amaliy asosini tashkil etadi. Demak, tanqidiy va mantiqiy tafakkur boshlang'ich ta'limning umumiy metodik tizimiga integratsiyalashgan holda shakllantirilgandagina u barqaror ko'nikmaga aylanadi.

Bu jarayonda o'qituvchining kasbiy tayyorgarligi, metodik savodxonligi va pedagogik pozitsiyasi ham hal qiluvchi ahamiyatga ega. O'qituvchi darsni faqat ma'lumot berish vositasi sifatida emas, balki fikrlashni rivojlantiruvchi pedagogik maydon sifatida tashkil etishi lozim. U o'quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olib, savollar tizimini puxta ishlab chiqishi, muammoli vaziyatlarni to'g'ri tanlashi va har bir topshiriq orqali o'quvchining aqliy faoliyatini faollashtirishi kerak. Shu bilan birga, ta'lim jarayonida hamkorlikka asoslangan, o'zaro hurmat va erkin fikr almashuvga tayanuvchi pedagogik muhit yaratish ham muhimdir.

Umuman olganda, o'quv faoliyati jarayonida boshlang'ich sinf o'quvchilarida tanqidiy va mantiqiy fikrlashni rivojlantirish kelajakda raqobatbardosh, mustaqil fikrlovchi, muammolarga ijodiy yondasha oladigan barkamol shaxsni tarbiyalashning muhim omilidir. Shu bois boshlang'ich ta'lim tizimida mazkur yo'nalishni metodik, didaktik va amaliy jihatdan yanada takomillashtirish, o'qituvchilarni bu boradagi ilg'or pedagogik texnologiyalar bilan qurollantirish, darslik va topshiriqlar mazmunini fikrlash faoliyatini rivojlantirishga moslashtirish zarur. Ana shundagina ta'lim jarayoni bilim berish bilan cheklanib qolmay, fikrlovchi, tahlil qiluvchi va hayotiy vaziyatlarda ongli qaror qabul qila oladigan avlodni voyaga yetkazishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. To'xtaxodjayeva M. Pedagogika nazariyasi. Toshkent: O'qituvchi, 2018.

2. Ishmuhamedov R. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
3. Madinabonu, J. (2026). Pedagogical challenges and limitations of mobile-assisted language learning in higher education. *Eureka Journal of Education & Learning Technologies*, 2(1), 79-84.
4. Jabborova, M. (2025). The use of mobile applications for enhancing vocabulary acquisition and speaking proficiency. *Web of Teachers: Inderscience Research*, 3(12), 121-125.
5. Madinabonu, J. (2025). A comprehensive exploration of mobile application types in education and their contribution to effective learning. *Образование наука и инновационные идеи в мире*, 82(5), 161-174.
6. Madinabonu, J. (2025). Practical strategies for integrating mobile apps into English language teaching. *Образование наука и инновационные идеи в мире*, 82(5), 175-184.
7. Jabborova, M. (2025). The role of mobile-assisted language learning (mall) in English language teaching: enhancing access, engagement, and outcomes. *E-Conference platform*, 1(20), 113-115.
8. Xushbaroy, B. (2025). Effective strategies for teaching English as a foreign language (EFL). *EduVision: Journal of Innovations in Pedagogy and Educational Advancements*, 1(5), 863-867.
9. Jumanazarovna, B. X. (2025). Using innovative technologies in teaching English to medical students. *International Journal of Pedagogics*, 5(03), 18-20.
10. Bekchanova, X. J. (2025). Ingliz tilini tibbiyot talabalariga o'qitishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish. *Mugallim*, 2(1), 49-52.
11. Bekchanova, X. J. (2025). Semantic differences between synonyms in English and uzbek languages: a comparative study. *Tadqiqotlar*, 3(2), 78-82.
12. Bekchanova, X. J. (2025). Comparative analysis of the category of stativity in English and Uzbek languages. *Tadqiqotlar*, 3(2), 83-88.
13. Norboboeva, S. A. (2025). Bridging languages in medical English education: a practical perspective from the classroom. *E-Conference platform*, 1(20-may), 206-207.
14. Avezova, A. K., Muzaparov, A. U. (2025). Abdurauf Fitratning "Hind sayyohi" asarida Buxoro jamijatining tanqidi va islohot g'oyalari. *Conference of modern science & pedagogy*, 1(6), 249-251.
15. Avezova, AK (2025). Tibbiyot yo 'nalishida tahsil olayotgan chet ellik talabalarga o 'zbek tilini o 'rgatish zarurati va o 'qitishning samarali usullari. *E-Conference platform*, 1(20-may), 43-44.
16. Avezova, AK (2025). Simple medical conversations in uzbek: a guide for beginners in healthcare. *E-Conference platform*, 1(20-may), 45-47.

17. Avezova, A. K. (2025). Antroponimlarning sintaktik usulda yasalishi. *Filologiya va pedagogika*, 1(1), 87-88.
18. Avezova, A. K. P. Q. (2024). O ‘zbek tili talaffuz qoidalarini xorijlik talabalarga o ‘rgatishda Q, G ‘, X, U va SH tovushlarining ahamiyati. *Academic research in educational sciences*, (1), 407-410.
19. Norboboeva, S. A. (2025). Using task-based learning to teach medical English in international classrooms. *E-Conference platform*, 1(20-may), 208-209.
20. Azamatovna, N. S. (2025). Using authentic materials in ESP classrooms: benefits and limitations. *EduVision: Journal of Innovations in Pedagogy and Educational Advancements*, 1(5), 859-862.
21. Azamatovna, N. S. (2025). Tibbiyotda ingliz tilini o ‘qitishning amaliy strategiyalari.
22. Azamatovna, N. S. (2025). Tibbiyotda inglizcha terminlarni o ‘rgatishda o ‘qitish usullari.